

Pospíšil, Ivo

Odešel český rusista František Kautman (1927–2016)

Новая русистика. 2016, vol. 9, iss. 2, pp. 195-200

ISSN 1803-4950 (print); ISSN 2336-4564 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/136074>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Odešel český rusista František Kautman (1927–2016)

Dne 19. června 2016 ve věku 89 let zemřel PhDr. František Kautman, CSc. K jeho 85. narozeninám se na počátku roku 2012 Národní knihovně ČR konal speciální seminář, z něho o tři roky později vyšel publikační výstup *Na trnitých cestách života a tvorby* [BUBENÍKOVÁ, HŘÍBKOVÁ 2015].¹ Jeho životní dráhu a alespoň povšechnou analýzu jeho díla jsme již popsali v recenzích, statích a nakonec i nekrolozích jinde; zde nás zajímá především jako rusista, jímž byl – nehledě na veškeré další tvůrčí sféry své osobnosti – především. Ve stati *Plynutí a ukotvení v díle Františka Kautmana* [POSPÍŠIL 2015c], která vyšla v jeho uvedeném jubilejním sborníku, jsem poukázal na Kautmanovo rozpětí a současně implicitně vyzvedl jeho ruskou inspiraci: od gnostického plynutí přijatého skrze ruské myšlení až po trojí ukotvení v ruství, středoevropanství a filozofii, neboť ruský fenomén je jak stabilní součástí střední

Evropy jako geopolitického a kulturního prostoru a filozofský koncept literatury je mu vlastní: zde mu byl ovšem oporou i objektem zájmu F. M. Dostojevskij.²

V knize *K typologii literární kritiky a literární vědy* [KAUTMAN 1996] vychází z ruského materiálu, především z ruské literární kritiky a vědy 19. století, s výjimkou první teoretické kapitoly a závěrečné přílohy *Hermeneutika a interpretace*.

Ve studii *K typologii literární kritiky I. (D. I. Pisarev)* se autor věnuje radikálnímu ruskému utilitaristovi Dmitriji Ivanoviči Pisarevovi (1840–1868), který psal své nejlepší kritiky ve věku 25 let. Kautman velmi přesně ukázal na rozpor jeho interpretace literatury, toho, čemu jsem říkal „kritická strategie“ (viz naši studii [POSPÍŠIL 1980]) tkvící na jedné straně v krajním subjektivismu, na druhé ve snaze „objektivizovat“ artefakt vyčleněním jeho komponent ze „zajetí“ estetiky, a také v tom, že Pisarevovo hodnocení v zásadě vycházelo z osvícenského a posléze osvětářského přístupu, který kritik pěstoval, když s literárními díly seznamoval chovanky dívčích škol a když psal do pedagogicky orientovaných periodik. V tomto ohledu se mohl autor více zaměřit na

1 Bibliografie Františka Kautmana se nachází ve svazku pod názvem *Bibliografie prací Františka Kautmana (1949–2013), Bibliografie prací o Františku Kautmanovi a jeho dílech (1950–2013)* a *Ediční poznámka k bibliografii prací Františka Kautmana*, kterou napsala sestavovatelka bibliografie Miluša Bubeníková. Asi leccos v bibliografii F. K. i v kritických reflexích jeho díla chybí a nejen to, o čem píše sestavovatelka, jejíž práci nutno vrcholně ocenit; ze svých četných příspěvků k dílu F. K., z nichž mnohé tu jsou uvedeny, tu chybějí dvě mé zahraniční publikace o F. K.: [POSPÍŠIL 2002c; POSPÍŠIL 2005b].

2 V přítomném nekrologu bylo využito textu našich četných recenzí a studií, na něž tu odkazujeme: [POSPÍŠIL 1997; POSPÍŠIL 2001a; POSPÍŠIL 2002a; POSPÍŠIL 2002b; POSPÍŠIL 2002c; POSPÍŠIL 2004a; POSPÍŠIL 2004b; POSPÍŠIL 2004c; POSPÍŠIL 2005a; POSPÍŠIL 2005b; POSPÍŠIL 2010b; POSPÍŠIL 2011; POSPÍŠIL 2014; POSPÍŠIL 2015a; POSPÍŠIL 2015b; POSPÍŠIL 2015c].

literárněhistorický aspekt Pisarevovy kritiky, například na důvody, které jeho a ostatní revolučnědemokratické kritiky vedly k analýze děl I. S. Turgeněva, N. S. Leskova, A. N. Ostrovského nebo I. A. Gončarova, tedy autorů, kteří stáli na zcela protikladných liberálních nebo dokonce konzervativních pozicích. Jinou „šablonovitost“ zkoumá F. Kautman na „modelové interpretaci uměleckých typů N. K. Michajlovského“, jak zní podtitul druhé části jeho studie *K typologii literární kritiky*. Nikolaj Konstantinovič Michajlovskij (1842–1904) patřil ke skupině tzv. narodnických kritiků a ve svém pohledu na literaturu dospěl k typologii uměleckých osobností (F. M. Dostojevskij = krutý talent, I. S. Turgeněv = hudební talent, M. J. Saltykov-Ščedrin = „duhový“ [mnohostranný] talent, G. Uspenskij = asketický talent – viz s. 65). Autor, zejména tam, kde analyzuje Michajlovského přístup k Dostojevskému, dochází k dosti netradičnímu pohledu na kritika pokládaného za narodnického, tj. v podstatě sociologizujícího a politizujícího: mluví spíše o psychologickém přístupu (sám bych zdůraznil spíše konglomerát biograficko-psychologický). Kautman mluví o psychologické metodě v její původní, předpsychoanalytické podobě. Zde by bylo na místě srovnat Michajlovského s Alexandrem Afanasjevičem Potebňou (1835–1891) a jeho školou (D. N. Ovsjaniko-Kulikovskij, 1853–1920; A. G. Gornfel'd, 1867–1941); sám její zakladatel vyšel z lingvistiky a psycholingvistiky (Mysl' i jazyk, 1862). Několikrát se v těchto pasážích Kautma-

novy knihy opakuje pojem „osvícenství“ a „osvícenský“; v kapitole o Pisarevovi autor tento pojem upřesňuje (osvícenská kritika francouzská je v dílech ruských revolučních demokratů dovedena ad absurdum a stává se přímo společenskou kritikou a prostředkem společenské komunikace, nikoli o literatuře, ale o realitě, která je jí reflektována). Tato poznámka a další používání adjektiva „osvícenský“ by si asi zasloužilo rozvedení, neboť právě v ruském prostředí jsou principy osvícenství – různě aplikované a deformované – dominantní. Je to snad proto, že osvícenství se začalo v Rusku šířit tehdy, když se tu bolestně utvářela moderní domácí literatura syntetizující východní a folklórní kořeny a razantně sem pronikající západní sekularizovaný literární model? Osvícenství proniká celou ruskou literaturou 19. století a v literární kritice zaujímá silnou pozici; možná více proti němu než proti pozitivismu směřovaly pak útoky ruské formální školy.

Část *K typologii literární vědy* představuje studie *Historická poetika Alexandra Veselovského*. Kautmanova práce je podle mého soudu jednou z nejlepších, která byla u nás o tomto klíčovém zjevu světové literární vědy napsána: autor dobře postihl jeho rozeklanost, která umožnila, že mohl inspirovat různé a často protilehlé metodologie (ruská formální škola, tradiční Stoffgeschichte, kontakologická i typologická komparatistika aj.), a současně poukázal na iniciační význam německé literární vědy (to se ovšem týká také formalistů). F. Kautman

přítom nevidí Veselovského jednostranně: dovolává se B. Engel'gardta mluví o projekční (artefakt existuje objektivně, nezávisle na vědomí) a fenomenologické metodě (v předhusserlovském smyslu; umělecké dílo je proces odehrávající se v tomto vědomí) – Veselovského pak chápe jako reprezentanta „projekční metody“. Právě v tom vidí Kautman důvody, které Veselovskému zabránily vybudovat „historickou poetiku“ jako dovršené dílo.

Studie *Organická kritika Apollona Grigorjeva* je vynikajícím dokladem toho, že Kautman již na přelomu 60. a 70. let vystihl to, co je v ruské kritice 19. století nosné a co jako ponorná řeka směřuje nenápadně dál a na co je stejně nenápadně navazováno: není to zdaleka jen hlučná sociologizující kritika spjatá namnoze s ideologiemi politických stran, ale toto drobné, originální a podivínské úsilí.³ Z tohoto hlediska není neorganické, když knihu (po německém – proč ne také ruském? – resumé – a soupisu odborné literatury) uzavírá zamyšlení o úloze hermeneutiky v literárněvědné interpretaci – dnes se o hermeneutice mnoho píše a mluví, zatímco před 25–30 lety byla u nás její literárněvědná aplikace na samém počátku.

Kautmanova kniha, kdyby mohla ve své době vyjít, měla by význam přímo prorocký. Ale i po tolika letech – znovu a jinak – je mezi dalšími významnými literárněvědnými knihami velmi důležitá.

Především se nás kultivovaný čtenář a literární vědec podiví, proč bylo věnováno tolik úsilí na analýzu ruské literární kritiky a vědy 19. století, když nyní hledáme vše podstatné spíše na Západě a ruské myšlení podceňujeme. Důvodem je jistě nejen autorovo rusistické školení, ale především fakt, že ruská literární kritika a věda byla v Evropě snad nejvíce zapojena do společenského pohybu a měla obrovský mimoliterární vliv, neboť jí promlouvaly potlačované nebo málo rozvinuté speciálněvědní obory a filozofie. F. Kautman ukázal na její pluralitní charakter (a tím byl dobově – na počátku sedmdesátých let 20. století – nepřijatelný) a na její spoje s německou a anglosaskou literární vědou a kritikou, jíž se inspirovala, jejíž impulsy přejímala, ale současně je přetavovala do jiné kvality anticipující trendy 20. století. Řada jmen ruských kritiků 19. století je pro nás beznadějně zasutá, jejich díla mohou nepoučenému literárnímu vědci připadat exotická; ne každý dokáže za houští literárněhistorického materiálu najít nové postupy a jiskřivé formulace naznačující nová řešení.

S Františkem Kautmanem jsem se seznámil až v 90. letech minulého století a později jsme se sblížili a nepravidelně se setkávali v Praze v kavárně Slavia: probírali jsme všechno možné, zejména však současné věci; F. K. se také zajímal o aktuální českou slavistiku a rusistiku, četl naše časopisy, včetně *Nové rusistiky*, dokonce napsal poměrně rozsáhlé, velmi podnětné pojednání o jedné mé knížce. [KAUTMAN 2000] Jeho názory na sou-

3 Viz naše studie o A. Grigorjevovi a A. Potebňovi: [POSPÍŠIL 1989–1990; POSPÍŠIL 2001b, POSPÍŠIL 2010a; POSPÍŠIL 2013].

časnost byly hořce skeptické, podložené studiem a životem, ale jinak byl plný pracovního optimismu.

Všechno to tedy začalo po roce 1945, redakční prací v Čs. spisovateli, disertací o S. K. Neumannovi a pobytem v SSSR v době „tání“: Neumann inklinující jednu dobu k futuristické poetice vedl ho k ruské moderně a avantgardě a to všechno ke kořenům ruského literárního zázraku, především k Dostojevskému, ale i k spodním proudům ruské literární vědy, k ruskému společenskému myšlení. F. Kautman byl u nás – vedle několika dalších rusistů – největším znalcem ruského fenoménu, který docenil a nechal v českém prostoru plodně proudit. Koneckonců s ním je spojeno i jeho bádání o F. Kafkovi a jeho věcný i organizační podíl na liblické konferenci a jejím publikačním výstupu (1963). Jeho odchodem ztrácí československá a česká literární věda a kritika, ale také filozofie, rusistika a slavistika nejen obnovitele Společnosti Dostojevského, již znovu vytvářel spolu s Miluší Bubeníkovou a Radkou Hříbkovou, ale hlavně znalce, v němž je rusista přítomen v mnohem širším koridoru myšlení, kde nabývá nebývalých přesahů i k fenoménu české národní identity, jenž ho vždy výsostně zajímal. [KAUTMAN 2015]

Ivo Pospíšil

Literatura:

- BUBENÍKOVÁ, M., HŘÍBKOVÁ, R. (eds) (2015): *Na trnitých cestách života a tvorby: sborník příspěvků ze symposia pořádaného u příležitosti životního jubilea Františka Kautmana: (Praha, 25. ledna 2012, Národní knihovna České republiky)*. Praha.
- KAUTMAN, F. (1996): *K typologii literární kritiky a literární vědy*. Praha.
- KAUTMAN, F. (2000): *Genologické a metodologické úvahy. (Poznámky ke knize I. Pospíšila Genologie a proměny literatury, Brno 1998)*. Opera Slavica X, 2000, č. 1, s. 10–21.
- KAUTMAN, F. (2015): *O českou národní identitu*. Praha.
- POSPÍŠIL, I. (1989–1990): *Syntetická metodologie Apollona Grigorjeva*. In: SPFFBU, D 36–37, s. 57–66.
- POSPÍŠIL, I. (1980): *Kritická strategie D. I. Pisareva*. Čs. rusistika, 1980, č. 5, s. 214–217.
- POSPÍŠIL, I. (1997): *Metody, přístupy a typy literární vědy. František Kautman: K typologii literární kritiky a literární vědy. Praha 1996, 189 s.* In: SPFFBU, XLVI, D 44, s. 161–164.
- POSPÍŠIL, I. (2001a): *Kulturní zápisník. Literatura a citlivost (F. Kautman)*. Univerzitní noviny, 2001, č. 12, s. 51–54.
- POSPÍŠIL, I. (2001b): „*Stydlivost*“ tvorby (Apollon Grigorjev, kreativní autoreflexe a vývojové vplývání ruské literatury). In: Litteraria Humanitas IX, Cesta k duši díla. Brno, s. 31–39.
- POSPÍŠIL, I. (2002a): *Detail jako emblém doby. František Kautman: O literatuře a jejích tvůrcích. Studie, úvahy a stati z let 1977–1989*. Praha: TORST, 1999, 294 s. Slovak Review XI, 2002, č. 2, s. 174–178.

- POSPÍŠIL, I. (2002b): *Kautman, František (8. 1. 1927 v Českých Budějovicích)*. In: MIKULÁŠEK, A., ŠVÁBOVÁ, J., SCHULZ, A. B. a kol.: *Literatura s hvězdou Davidovou* Slovníková příručka k dějinám česko-židovských a česko-židovsko-německých literárních vztahů 19. a 20. století. Praha, s. 42–48.
- POSPÍŠIL, I. (2002c): *Osobnost Františka Kautmana a jeho Román pro tebe*. In: *Slavica Occidentalis*, tom 589, s. 145–154.
- POSPÍŠIL, I. (2004a): *Odna srednejevropejskaja sud'ba (František Kautman kak literaturoved i belletrist)*. In: POSPÍŠIL, I., MOSER, M. (eds): *Comparative Cultural Studies in Central Europe*. Brno, s. 175–191.
- POSPÍŠIL, I. (2004b): *Živá bible (František Kautman: O smyslu oběti. Biblické reflexe. Redakce: Jan Majcher a Vladimír Novotný. CHERM, Praha 2003. KAM-příloha, 2004, č. 6, s. VIII–IX.*
- POSPÍŠIL, I. (2004c): *Živá bible (František Kautman: O smyslu oběti. Biblické reflexe. Redakce: Jan Majcher a Vladimír Novotný. CHERM, Praha 2003)*. *Slavica litteraria*, X 7, s. 138–139.
- POSPÍŠIL, I. (2005a): *Prokletí a krása Dostojevského (F. Kautman: Dostojevskij – věčný problém člověka, Academia, Praha 2004)*. KAM-příloha, 2005, č. 5, s. 9–10.
- POSPÍŠIL, I. (2005b): *Roždenije srednejevropejskoj poëtiki (F. Kautman – O. Filip – J. Zogata – M. Viewegh)*. In: *Vzaimodejstvije literatur v mirovom literaturnom processe. Problemy teoretičeskoj i istoričeskoj poëtiki. Materialy X meždunarodnoj naučnoj konferencii v dvuch častjach, časť 1. Grodno, s. 79–91.*
- POSPÍŠIL, I. (2010a): *Avtorefleksija/avtoaksiologija tvorčestva i odna tradicija russkoj éstetičeskoj mysli*. Mirgorod. Žurnal, posvjačennyj voprosam épistemologii literaturovedenija, 2010, № 2, s. 203–210.
- POSPÍŠIL, I. (2010b): *Franz Kafka a Julie Wohryzková: neznámý dopis*. *Proudy, středoevropský časopis pro vědu a literaturu*, 2010, č. 1. [online]. [cit. 27. 9. 2016].
- POSPÍŠIL, I. (2011): *Dílo Františka Kautmana jako metodologické přemostění*. In: LORENCOVÁ, I., NOVOTNÝ, M. (eds): *Věda a technika v Československu v 60. letech 20. století. Práce z techniky a přírodních věd*, sv. 25. Praha, s. 341–347.
- POSPÍŠIL, I. (2013): *Vozvraščeniye k istokam. (Razmyšlenija o nekotorych položenijach A. A. Potebni v černovykh zametkach o L. N. Tolstom i F. M. Dostojevskom)*. In: *Naukova spadščyna O. O. Potebni. U slov'janskomu kul'turnomu prostori*. Kyjiv, s. 29–49.
- POSPÍŠIL, I. (2014): *František Kautman: Alternativy*. *Proudy, středoevropský časopis pro vědu a literaturu*, 2014, č. 2. [online]. [cit. 27. 9. 2016].
- POSPÍŠIL, I. (2015a): *Na trnitých cestách života a tvorby. Sborník příspěvků ze sympozia pořádaného u příležitosti životního jubilea Františka Kautmana (Praha, 25. ledna 2012, Národní knihovna České republiky)*. *Proudy, středoev-*

ropský časopis pro vědu a literaturu, 2015, č. 1. [online]. [cit. 27. 9. 2016].
POSPÍŠIL, I. (2015b): *O českou národní identitu*. Proudý, středoevropský časopis pro vědu a literaturu, 2015, č. 1. [online]. [cit. 27. 9. 2016].
POSPÍŠIL, I. (2015c): *Plynutí a ukotvení v díle Františka Kautmana*. In: BUBENÍKOVÁ, M., HŘÍBKOVÁ, R. (eds): *Na trnitých cestách života a tvorby: sborník příspěvků ze symposia pořádaného u příležitosti životního jubilea Františka Kautmana*: (Praha, 25. ledna 2012, Národní knihovna České republiky). Praha.

V. kongres českých slavistů

Ve dnech 6.–7. října 2016 se v prostorech univerzitního centra Masarykovy univerzity v Telči konal již V. kongres českých slavistů organizovaný Českou asociací slavistů (ČAS) ve spolupráci s Ústavem slavistiky FF MU.

Kongres zahájili úvodním slovem představitelé ČAS Miloš Zelenka a Josef Šaur. Zároveň si auditorium mohlo alespoň zprostředkovaně z úst Miloše Zelenky vyslechnout pozdravy a zahajovací sdělení o současné pozici slavistiky ve dnešním světě od nepřítomného předsedy ČAS a zároveň vedoucího Ústavu slavistiky FF MU Iva Pospíšila.

Součástí zahájení bylo i slavnostní odevzdávání pamětních listů Slavistické společnosti Franka Wollmana a Ceny ČAS za mimořádné vědecké dílo z oboru slavistika. Pamětní list za celoživotní dílo

v oblasti slavistiky byl odevzdán prof. PhDr. Danuši Kšicové, DrSc.; doc. PhDr. Květuši Lepilové, CSc., a prof. PhDr. Haně Voisine-Jechové, CSc. Zcela poprvé byla předána Cena ČAS za mimořádné vědecké dílo z oboru slavistika, již se komise rozhodla udělit Mgr. Tomáši Hermannovi, Ph.D., a prof. PhDr. Miloši Zelenkovi, DrSc., za komentovanou edici Romana Jakobsona *Moudrost starých Čechů*.

Nehledě na samotný název kongresu, přihlášených bylo víc než 50 slavistů nejen z evropských pracovišť (Brno, České Budějovice, Hradec Králové, Olomouc, Opava, Plzeň, Praha, Bratislava, Prešov, Budapešť, Bielsko-Biala, Gdaňsk, Katowice, Varšava, Lvov, Bukurešť, Paříž, Moskva, Nižný Novgorod, Wuhan). Jazykově byla nejčastěji zastoupena čeština, slovenština, ruština a polština. Záměrně široce definované téma kongresu – *Klíčová témata současné slavistiky* – již tradičně nabízelo prostor pro představení návrhů řešení koncepčních, metodologických, tematických a personálních problémů a rovněž otázek současné mezinárodní slavistiky. Speciální panel byl věnován konkrétně tradicím a současnosti brněnské slavistiky v nadnárodním kontextu a sloužil jednak jako jakási bilance toho, co se na brněnské půdě v slavistických mezích dokázalo, ale na druhé straně i jako vyřčená výzva pro důkladnější studium toho, co doposud zůstalo částečně opomíjené.

Celkově byly příspěvky rozděleny do dvou sekcí – literárněvědné a jazykovědné, které probíhaly souběžně během